

DUBROVAČKI KONZULARNI PREDSTAVNICI NA SICILIJU OD KRAJA XIV DO POČETKA XIX STOLJEĆA

Ilija Mitić

Na razvoj pomorsko-trgovačkih odnosa između Dubrovnika i Sicilije značajno su, stoljećima, utjecala četiri osnovna faktora. To je u prvom redu pogodan položaj tog otoka u središnjem dijelu Mediterana, zatim privilegije tamošnjih vladara koje su veoma pogodovale osnivanju dubrovačkih konzulata, pomorskoj trgovini i trgovcima iz Dubrovnika koji su živjeli na Siciliji, mogućnost izvoza prehrambenih proizvoda za potrebe Dubrovnika kao i uvoza raznih artikala iz Dubrovnika i preko Dubrovnika za Siciliju, te, najzad, činjenica da su podanici Sicilije uživali na području Dubrovnika ista prava kao i Dubrovčani na Siciliji.¹ Ovdje ćemo govoriti o dubrovačkim konzulatima i konzularnoj službi na Siciliji, od prvih početaka do ukinuća Republike, čije je postojanje bilo od životnog značaja za održavanje i unapređenje odnosa između Dubrovnika i tog važnog mediteranskog otoka.

Važnost Sicilije u pomorskoj trgovini Dubrovnika ogleda se već i u tome što su Dubrovčani, još i prije oslobođenja od vlasti Venecije (1358. g.), održavali pomorsko-trgovačke veze s tim otokom. Dubrovnik, koji je još u XI stoljeću bio u tijesnim vezama s južnom Italijom, sklopio je već 1283. g., godinu dana nakon dolaska Aragonaca na Siciliju, trgovački ugovor s gradom Messinom. Po tom je ugovoru već tada bilo odlučeno da Dubrovčani neće plaćati lučke pristojbe, te da će uživati i druge povlastice u tom gradu. Naklonost vladara Sicilije prema Dubrovčanima najbolje se očituje iz činjenice što su oni kroz relativno kratko vrijeme postigli značajne privilegije

¹ Podatke o vezama Sicilije i Dubrovnika nalazimo u radovima: *Gj. Körbler*, Dubrovačka republika i zapadno-evropske države, »Rad« JAZU., knj. 214, Zagreb 1917. g., str. 167—183; *V. Foretić*, Nekoliko pogleda na pomorsku trgovinu Dubrovnika u srednjem vijeku, »Dubrovačko pomorstvo«, Dubrovnik 1952. g., str. 139—148; *J. Lučić*, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Italije u XIII stoljeću, »Pomorski zbornik«, knj. 5, Zadar 1967. g., str. 447—476; *Isti*, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću, »Rad« JAZU., knj. 359, Zagreb 1971. g., str. 133—161; *M. Spremić*, Dubrovnik i Aragonci 1442—1495 g., Beograd 1971. g., str. 29—52; *I. Mitić*, Prilog proučavanju odnosa Dubrovnika i Sicilije od druge polovine XIV do početka XIX stoljeća, »Anali« Zavoda za pov. znanosti IC., JAZU., sv. XVIII, Dubrovnik 1980. g., str. 105—132; Od stranih autora treba spomenuti rad: *C. Trasselli*, Note sui Ragusei in Sicilia, »Economia e storia«, XII, Palermo 1965. g., str. 40—79.

ne samo u pojedinim lukama, već i na čitavu području tog otoka.² Poznato je kako je Venecija težila za političkom i ekonomskom dominacijom Jadrana, pa su vladari Sicilije baš iz tog razloga da pariraju Mlečanima uz pomoć Dubrovčana, kao dobrih pomoraca i trgovaca, dali Dubrovčanima iste povlastice koje su uživali Mlečani, kako bi na taj način dubrovačka pomorska trgovina mogla uspješno konkurirati Mlečanima. To je bilo značajno i stoga što Sicilija nije obilovala vlastitim trgovačkim brodovljem, te su u trgovini morali koristiti strane brodove, pa im je dubrovačka trgovačka mornarica dobro došla da se oslobode od prejakog mletačkog ekonomskog pritiska. Sve je to utjecalo da su Sicilijanci već zarana dolazili u Dubrovnik, a Dubrovčani sa svojim brodovima, u prvom redu, u gradove Messinu i Siracuzu na Siciliji. Brojni privilegiji koje su izdavali Dubrovčanima vladari Sicilije bili su odraz zadovoljavanja uzajamnih ekonomskih potreba, što je dovelo do tijesnih pomorsko-trgovačkih veza između Dubrovnika i Sicilije.

U trgovini između Dubrovnika i Sicilije, zbog predmeta trgovine, značajnu je ulogu, pored privatne poduzetnosti, imala i dubrovačka vlada. Kako se Dubrovnik opskrbljivao namirnicama, a najviše žitom, dobrim dijelom na Siciliji, dubrovačka je vlada, vodeći posebnu brigu o nabavci žita i drugih prehrambenih artikala, bila u znatnoj mjeri organizator i pokretač trgovačkog prometa između Dubrovnika i tog otoka. Kako su se Dubrovčani već krajem XIV i u prvoj polovini XV stoljeća, dobrim dijelom zbog turskog osvajanja Balkanskog poluotoka, sve više orijentalili na pomorsku trgovinu, dubrovačko je brodovlje odigralo veoma značajnu ulogu u trgovini između Dubrovnika, s jedne, i Sicilije, s druge strane. S obzirom na relativnu blizinu Sicilije, dubrovački su brodovi plovili u svim godišnjim dobima, i to uglavnom pojedinačno, dok su u konvojima plovili u vrijeme kad je prijetila opasnost od gusara. Putovanje od Dubrovnika do Sicilije trajalo je desetak dana, a toliko i u povratku, pa uzimajući u obzir i čekanje robe u luci kao i ukrcavanje, izlazi da je za odlazak i povratak dubrovačkih brodova sa Sicilije bilo potrebno preko mjesec dana.³ Potrebno je, međutim, naglasiti da je dubrovačkim brodovima prevažano žito i druga roba sa Sicilije, ne samo za račun podanika tog otoka, već i samih Dubrovčana, koji su taj važan prehrambeni proizvod izvozili u razne mediteranske luke.⁴

² *Privilegia*, 9, str. 1—9 («Repertorio de privilegi concessi à la Republica in Napoli, Sicilia, ab a. 1429 usq. ad a. 1600»). Historijski arhiv u Dubrovniku kao i sve ostale arhivske bilješke za ovaj rad. — *K. Jireček*, Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka, Dubrovnik 1915. g., str. 30 (bilj. 45); *J. Lučić*, O najranijim vezama Dubrovnika s Engleskom i Španjolskom, Historijski zbornik 27/28, Zagreb 1974/75, str. 196; *Isti*, Pomorsko trgovački dometi Dubrovnika u XIII stoljeću, Spomenica J. Matasovića (1892—1962. g.), Zagreb 1972. g.; *J. Luetić*, 1000 godina dubrovačkog brodarstva, Zagreb 1969. g., str. 25, 69, 73.

³ *Div. canc.*, 59, str. 80, 146; *Isto*, 60, str. 58; *Div. not.*, 34, str. 149; *Isto*, 74, str. 19; *M. Popović-Radenković*, Prilog ekonomskoj istoriji Dubrovnika. Trgovački odnosi sa južnom Italijom (1266—1442), Zbornik Filozofskog fakulteta, V-1, Beograd 1960. g., str. 201—238; *M. Spremić*, sp. dj., str. 85; *B. Krekić*, Ragusa e gli Aragonesi verso la metà del XV secolo, Rivista storica del Mezzogiorno, anno I, fasc. I—II, 1966. g., str. 205—219.

⁴ *Div. canc.*, 61, str. 193—194; *Isto*, 68, str. 154; *Isto*, 74, str. 5—10; *Isto*, 80, str. 129 (Trgovinom između Sicilije, južne Italije i Levanta bavili su se predstavnici najpoznatijih dubrovačkih porodica: Gundulići, Bunići, Pucići, Saraka Ragnina, Ristići i drugi.); *Div. not.*, 61, str. 107; *Isto*, 63, str. 117; *B. Krekić*, Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age, Paris — La Haye, 1961. g. str. 353, 397.

Živim pomorsko-trgovačkim vezama između Dubrovnika i Sicilije pogodovali su i godišnji sajmovi koji su se redovno održavali u raznim mjestima otoka i na kojim su dubrovački trgovci uživali posebne olakšice na temelju dobivenih privilegija. Već početkom XV stoljeća u Mesini se održavaju godišnji sajmovi koji se ubrajaju u red najvažnijih sajmova toga vremena na Mediteranu.⁵ U svim tim izvozno-uvoznim poslovima između Dubrovnika i Sicilije bili su angažirani u prvom redu podanici Dubrovačke republike, a u manjem broju podanici Sicilije kao i drugih mediteranskih zemalja. Oni su svi zajedno sačinjavali jednu široku poslovno-trgovačku mrežu, čiji su konci dopirali skoro do svih važnijih luka Mediterana, oslanjajući se na Siciliju kao glavno pomorsko-trgovačko uporište.

Pomorsko-trgovačke veze između Dubrovnika i Sicilije zahtijevale su, još od najstarijih vremena, da dubrovačke interese u pojedinim lukama tog otoka netko i službeno zastupa. Dok se Dubrovnik nalazio pod vlašću Venecije, njegove su građane na Siciliji zastupali mletački konzuli. Međutim, poslije oslobođenja od Venecije (1358. g.) dubrovački su brodovi sve više zalazili u talijanske luke i na Siciliju, ali se dubrovački trgovci i pomorci nisu više mogli obraćati mletačkim konzulima u slučaju potrebe, što je navelo dubrovačku vladu da u interesu svog pomorstva i trgovine započne s osnivanjem konzulata u Italiji i na Siciliji. To je ujedno navelo dubrovačko Veliko vijeće da krajem 1387. g. donese uredbu koja se odnosila na konzule, koji će biti imenovani na Ponentu, a nosila je naziv »De debitibus contractis inter Racuseos in Italia, Sicilia, Venetiis et Dalmatia inferiori et ibi conveniendis«. Tom je uredbom bilo određeno da je, ako dva Dubrovčanina sklope ugovor u istom mjestu, odnosno gradu Italije, Sicilije, Venecije i gornje Dalmacije, vjerovnik mogao tužiti dužnika pred vlastima dotičnog mjesta, uz znanje i eventualnu prisutnost svojega konzula, dok se sudska odluka mogla izvršiti samo u onom gradu ili mjestu gdje je izrečena.⁶ Neposredno nakon donošenja spomenute uredbe, dubrovačka je vlada osnovala svoje prve konzulate na Mediteranu, i to prvo na Siciliji u lukama Siracuzi (1390. g.) i u Messini (1399. g.), što najbolje dokazuje koliku je važnost poklanjala vlada u Dubrovniku pomorsko-trgovačkim vezama sa Sicelijom. Ti prvi dubrovački konzuli na Siciliji nisu bili Dubrovčani, već stanovnici tih mjesta. Kao ugledne trgovce dubrovačka ih je vlada, na preporuku svojih trgovaca, imenovala za konzule. Potrebno je naglasiti da je na čitavom području zapadnog Mediterana, pa tako i na Siciliji, uzimanje pretežno stranaca u dubrovačku konzularnu službu u tim zemljama bila uobičajena praksa dubrovačke vlade, koja se održala uglavnom sve do propasti Republike. Razlog da

⁵ Gj. Körbler, sp. dj., str. 178 (Već sredinom XV. st. dopustio je Ferdinand I dubrovačkim trgovcima koji bi došli na sajmove u njegovu državu, ako bi bili spriječeni da odmah otputuju poslije sajamskih dana, da za 15 dana dužeg boravka ne plaćaju nikakav poseban porez, osim onog koji su već platili za svoju robu u sajamske dane. Za onu robu koju Dubrovčani nisu prodali na sajmu nisu bili dužni platiti nikakve carine ni poreza.)

⁶ Ova se uredba u vezi sa sporovima Dubrovčana na Zapadu nalazi u: *Liber viridis*, cap. 64, str. 23 (17. XII 1387. g.); *Ref.*, str. 118—119; Na tu se uredbu osvrnuo K. Vojnović, *Sudbeno ustrojstvo Republike Dubrovačke*, »Rad«, JAZU., 105, Zagreb 1891. g., str. 79—80; B. Stulli, *Ordines artis nauticae secundum consuetudinem civitatis ragusii*, »Anali« Hist. instituta JAZU., sv. 1, Dubrovnik 1952. g.; B. Krizman, *Dubrovački propisi o konzulima iz XIV stoljeća*, Hist. Zbornik, knj. IV, Zagreb 1951. g.

su većinom stranci bili dubrovački konzuli na Zapadu, prvenstveno je ekonomske naravi, jer takvoj osobi, koja se bavila uglavnom svojim trgovačkim poslovima, nije trebalo nužno davati i određenu plaću. Osim toga, Dubrovnik nije imao dovoljno svojih ljudi koji bi mogli odgovoriti tom zadatku u inozemstvu, a da se ne bi osjetilo njihovo pomanjkanje u Dubrovniku. Glavni je bio zadatak prvih dubrovačkih konzula na Siciliji, kao i svih kasnijih po Mediteranu, da zaštite interese dubrovačkih trgovaca i pomoraca kao i da unaprijede dubrovačku pomorsku trgovinu.⁷

Na osnovu privilegije kraljice Ivane II iz 1429. g. i kralja Ferdinanda I iz 1459. i 1464. g. odobreno je Dubrovčanima da mogu imenovati jednog ili više konzula u pojedinim gradovima ili krajevima Sicilije i Napulja, bilo među dubrovačkim ili tamošnjim podanicima. Ti su konzuli imali svu sudačku vlast u građanskim parnicama ne samo između Dubrovčana nego i u njihovim raspravama s podanicima Sicilije i Napulja. Presude dubrovačkog konzula bile su valjane za sve vlasti na Siciliji, te ih je trebalo na zahtjev stranke odmah izvršiti. Dubrovački je Senat sredinom 1453. g. donio odluku prema kojoj su se stranke mogle žaliti na presude konzula samo knezu i Malom vijeću. Osim toga dubrovačkom je konzulu bilo priznato pravo zaštitnika interesa dubrovačkih trgovaca i pomoraca na Siciliji, kao i pravo da bude čuvar imetka onih dubrovačkih građana koji su umrli bez oporuke. Stečene je povlastice dubrovačkih konzula kasnije potvrdio napuljski kralj Ferdinand II, a njegov je nasljednik 1498. g. dozvolio konzulima Dubrovačke republike presuđivanje ne samo u građanskim sporovima među Dubrovčanima, kao što je to do tada bilo, već i u krivičnim.⁸ Vrlo su često, na zahtjev dubrovačkih vlasti ili stranaka, u dubrovačkoj kancelariji bile zapisane presude konzula sa Sicilije, da bi se tako sačuvale u obliku kopije za slučaj da se original izgubi.

Kad se Sicilija (1442. g.) našla zajedno sa južnom Italijom pod vlašću istog vladara, na Siciliji su bila još uvijek samo dva dubrovačka konzulata, i to u Siracuzi i Messini. Dubrovački je konzulat u Siracuzi od 1436. g. pa do kraja XV stoljeća vodila porodica Bellomo, a konzulat u Messini, tokom cijelog XV stoljeća, porodica Staiti. Do naglog širenja mreže konzulata Dubrovačke republike na Siciliji došlo je, zbog povećanja pomorske trgovine na tom otoku, sredinom 1459. g., kad je Senat osnovao nove konzulate u Cataniji, Palermu i Augusti. U Cataniji je dubrovački konzulat u XV sto-

⁷ *Ref.*, 28, str. 50 (27. VII. 1390. g. — Manfredus Aviti iz Siracuze postaje prvi dubrovački konzul u toj luci. Njega je naslijedio J. de Prestangelo.); *Isto*, 30, str. 52 (6. II. 1397. g. — Angelus Zari iz Messine bio je prvi dubrovački konzul u tom gradu.); *Isto*, 31, str. 57 (9. V. 1399. g.); *I. Mitić*, Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika, Dubrovnik 1973. g., str. 34, 35.

⁸ *Privilegia*, 9, str. 1—3 (»Repertorio de privilegi...«); *Cons. rog.*, 13, str. 197 (Žalba se morala podnijeti u roku od 3 dana po donošenju presude konzula koji je vodio spor, a ovaj je morao u roku od 2 mjeseca da žalbu dostavi u Dubrovnik radi donošenja konačne odluke); *Gj. Körbler*, sp. dj., str. 171—175 (Vlast se konzula očitovala i po tome što su on i njegov pisar, kad idu po službenom poslu, mogli ići naoružani, a u slučaju odsutnosti mogli su imenovati zamjenika.); *I. Mitić*, Konzulati i konzularna služba... sp. dj., str. 39, 40; *Isti*, O političko-ekonomskim vezama između Dubrovačke republike i Napulja, »Pomorski zbornik« knj. 7, Zadar 1969. g., str. 487 (Sve su navedene privilegije dubrovačkih konzula bile potvrđene od kasnijih španjolskih kraljeva, 1561, 1600. i 1623. g.).

ljeću bio u rukama porodice Castelo.⁹ Samo tri godine kasnije (1462. g.) nalazimo na Siciliji dubrovački konzulat u luci Terranuova, a 1475. g. i u Scala-Bruche, te dvadeset godina kasnije i u luci Trapani.¹⁰ Pored već postojećih konzulata na Siciliji dubrovačka vlada osniva tokom XVI stoljeća još tri, i to u lukama Agrigentu (1504. g.), Milazzu (1511. g.) i Castellammare (1574. g.).¹¹ Osnivanjem još ta tri konzulata u toku XVI stoljeća Dubrovačka je republika imala na Siciliji u to vrijeme ukupno 11 svojih konzulata, koji su se nalazili u svim važnijim lukama tog otoka. Taj se broj dubrovačkih konzulata na Siciliji više nije povećavao, već se postupno smanjivao sve do ukinuća Republike, u skladu sa izmijenjenim pomorsko-trgovačkim prilikama tokom XVII, XVIII i početkom XIX stoljeća na Siciliji i cijelom Mediteranu.

Dubrovačko je Malo vijeće u XIV stoljeću, a kasnije Senat sve do ukinuća Republike, birao većinom glasova i imenovao za dubrovačke konzule na Siciliji osobe iz najuglednijeg društvenog sloja, kako bi te osobe bile što bolja i efikasnija zaštita dubrovačke pomorske trgovine, njezinih pomoraca i trgovaca. Ove su osobe, osim toga, kao ugledni i utjecajni ljudi, imali određen autoritet u svojem mjestu, te su mogle preuzeti na sebe obvezu suđenja i rješavanja nesuglasica i sporova između dubrovačkih trgovaca i pomoraca koji su zalazili u razne luke na Siciliji, vršeći ujedno i sve ostale poslove za dubrovačku vladu. Za vladu u Dubrovniku bilo je ne samo ekonomičnije nego i korisnije imati kao konzula osobu koja stalno živi u određenoj luci, koja poznaje mjesne prilike, a pri tome umjesto stalne plaće, ima samo pravo da naplaćuje taksu od dubrovačkih trgovaca i pomoraca za učinjene usluge, i to u određenom postotku od vrijednosti uvezene ili izvezene robe. Ta se taksa ili konzularna pristojba zvala u Dubrovniku »consulagium« ili »il consolato«. Dekret o imenovanju konzula nazivao se u izvorima »privilegium consulatus«, a izdavao ga je knez i Malo vijeće po odluci Senata. Kasnije, od kraja XVII stoljeća, ovaj se dekret nazivao »patent«, u njemu

⁹ *Cons. rog.*, 14, str. 273; *Isto*, 24, str. 273; *Lett. di Levante*, 14, str. 31, 323; *Isto*, 17, str. 63, 73, 76 (Dubrovački konzuli u Siracuzi, tokom XV st. bili su članovi obitelji Bellomo; djed, zatim sin pa unuk.); *Isto*, 14, str. 204 (I u Messini su se smjenjivali na položaj dubrovačkih konzula u XV st. članovi porodice Staiti.); *Cons. rog.*, 16, str. 35, 116; *Isto*, 17, str. 82 (Članovi porodice Castello bili su ujedno i Katalonski konzuli u Cataniji); *Isto*, 22, str. 207 (Prvi dubrovački konzul u Palermu bio je P. Spicialis, njega je naslijedio M. Agliata 1475. g. Tajnik grada Palerma bio je 1502. g. izabran za dubrovačkog konzula u tom gradu, a njega je naslijedio 1506. g. A. Galetti iz Palerma.); *C. Trasselli*, Note sui ragusei in Sicilia..., sp. dj., str. 43 (Spominje dubrovačkog konzula A. Bellomo u Siracuzi.)

¹⁰ *Cons. rog.*, 17, str. 94; *Isto*, 22, str. 208; *Lett. di Lev.*, 14, str. 232 (K. de Aimo bio je prvi dubrovački konzul u luci Terranuova, a G. Cabastida u luci Scali-Bruche, poznatij po izvozu žita. Današnje selo Bruccoli udaljeno je 7 milja sjeverno od Auguste. Prvi dubrovački konzul u Trapaniju bio je J. Vincenci.); *Isto*, 17, str. 62 (1496. g. spominje se A. Juggolatta kao dubrovački konzul u Augusti.); *Prepiska*, XV st., sv. 3, br. 98 (G. B. Plathomone je bio 1499. g. izabran za dubrovačkog konzula u Cataniji i odmah priznat od lokalnih vlasti iste luke.); *M. Spremić*, sp. dj., str. 67 (bilj. 181, 200).

¹¹ *Lett. di Lev.*, sv. 17, str. 87 (1. VIII 1504. g. — dubrovačka vlada imenuje svog prvog konzula u luci Agrigento.); *Isto*, 17, str. 140 (9. VIII, 1511. g. spominje se G. Raymundi de Marchesis kao dubrovački konzul u Milazzo, blizu Messine.); *Isto*, 17, str. 142 (14. XI 1574. g. izabran je za prvog dubrovačkog konzula u luci Castellammare J. B. Montenari.); *Isto*, 17, str. 131 (Sredinom 1575. g. spominje se C. Durrero kao dubrovački konzul u Terranuova.).

su bila naznačena sva prava i dužnosti kao i sudska nadležnost koju je novoizabrani konzul imao na svom konzularnom području. Konzul izabran od dubrovačke vlade, odnosno Senata, morao je biti priznat kao dubrovački konzul od vlasti na Siciliji. Bez tog priznanja nije mogao započeti obavljanje svojih poslova. Općenito su u početku dubrovački konzuli na Siciliji, kao i u drugim mediteranskim lukama, djelovali na temelju privilegija kojim je dubrovačka vlada dobila pravo na obavljanje trgovine i rad konzula, što je kasnije tokom XVIII stoljeća bilo zamijenjeno posebnim odobrenjem, odnosno diplomom (tzv. *exequatur*). Dubrovački su konzuli bili birani uglavnom doživotno, ali je mogućnost njihova opozivanja uvijek bila moguća, premda je u praksi među konzulima na Siciliji bilo rijetko primjenjivano.¹² Općenito govoreći, tokom XVI stoljeća iskristalizirala se dubrovačka konzularna služba dobivši svoje određeno mjesto u državnom aparatu Republike, tako da su dubrovački konzuli imali točno određen položaj, prava i dužnosti u pomorskoj trgovini Dubrovčana na Siciliji, kao i po Mediteranu.

Važnost konzula za dubrovačku pomorsku trgovinu na Siciliji bila je i u tome što su oni poznavali lučke »uzance« i običaje, kao i sve obaveze broda prilikom dolaska i odlaska iz luke na svojem konzularnom području. To je ne samo olakšalo poslovanje broda i brodske posade, već je često priječilo nesuglasice koje su mogle nastati između broda i lokalnih lučkih vlasti zbog nepoznavanja »uzanca« i običaja, a što bi bilo na štetu ne samo dubrovačkih brodova već i dubrovačke pomorske trgovine. Tim više se to mora uzeti u obzir jer je solidnost trgovačkog poslovanja i točnost u izvršavanju lučkih obveza bila jedna od važnih karika uspjeha dubrovačke pomorske trgovine na Siciliji ne samo u XVI stoljeću, već i u kasnijim stoljećima. Dobro organizirana dubrovačka konzularna služba na Siciliji omogućila je državnoj blagajni u Dubrovniku da redovno ubire od pomorske trgovine Dubrovčana na tom otoku sav onaj prihod koji joj je pripadao po propisima Republike. Dubrovački su konzuli na Siciliji kao i po ostalim lukama Mediterana, bili dužni da redovno šalju u Dubrovnik izvještaje o vrsti, količini i vrijednosti prevezene robe, kao i o visini ugovorene cijene prijevoza za svaki dubrovački brod koji je na njihovom konzularnom području izvršio iskrcavanje ili ukrcavanje tereta. Na osnovu tih podataka mogla je dubrovačka carinarnica za svaki dubrovački brod točno utvrditi vrijednost prevezene robe i naplaćene vozarine u određenom vremenskom razdoblju. Prilikom povratka dubrovačkog broda u domovinu, mogle su vlasti u Dubrovniku, uspoređujući podatke koje su slali konzuli sa Sicilije sa brodskim knjigama, ustanoviti jesu li knjige na brodu pravilno vođene,

¹² L. Lume, *L'archivio storico di (Ragusa) Dubrovnik*, Roma 1977. g., str. 58 (O konzulima na Siciliji.); J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, knj. II, sv. 1, Beograd 1935. g., str. 451, 481. (Početkom 1574. g. izabran je B. Faraoni za dubrovačkog konzula u Messini.); *Isti*, sp. dj., knj. II, sv. 2, Beograd 1938. g., str. 101, 118, 510 (Dubrovački konzul u Palermu kupuje 1561. g. žito za potrebe Dubrovnika); *Isti*, sp. dj., knj. III, sv. 1, Beograd 1939. g., str. 248 (god. 1600. spominje se Dubrovčanin F. Gučetić kao dubrovački konzul u Messini. Ovo je bio rijedak slučaj da je Dubrovčanin bio konzul Republike na Siciliji.); I. Mitić, *I consolati Ragusei nel Mediterraneo*, *Bollettino dell'Atlante linguistico Mediterraneo*, 13—15, Firenze 1971/73. g., str. 449—458.

te na temelju toga oporezovati brod.¹³ Osim toga, iz tih je izvještaja svojih konzula sa Sicilije vlada Dubrovačke republike mogla točno pratiti kretanje dubrovačke pomorske trgovine na tom otoku, te ujedno doznati u kojim se sve lukama zadržavaju dubrovački brodovi, što je bilo od bitne važnosti za otvaranje novih i zatvaranje nepotrebnih konzulata.

Među brojnim konzulatima Dubrovačke republike na Siciliji, tokom XVI stoljeća, onaj u Messini posebno se isticao zbog svojeg pogodnog položaja. Luka Messina je bila važna točka dubrovačke pomorske trgovine na putu iz istočnog u zapadni Mediteran, pa je zbog toga i tamošnji konzul imao poseban položaj u odnosu na ostale dubrovačke konzule na Siciliji. Na temelju privilegije španjolskog kralja Karla V (1547. g.) dubrovački je konzul u Messini mogao, prema potrebi dubrovačke pomorske trgovine, postavljati svoje zamjenike u bilo koje mjesto Sicilije, i to s istim pravima koje je i sam imao.¹⁴ Čini se, da se dubrovački konzul u Messini slabo koristio tom privilegijom, jer je dubrovački Senat malo godina nakon toga osnovao konzulate u lukama na Siciliji gdje god su oni bili potrebni.

Krajem XVI i početkom XVII stoljeća jasno se nazire ekonomsko nazadovanje Dubrovačke republike i njezine pomorske trgovine po Mediteranu, što se odrazilo i na smanjenje broja konzulata. Već krajem XVI stoljeća ne nalazimo više dubrovačke konzulate u lukama Agrigento, Milazzo i Cataniji na Siciliji, a početkom XVII stoljeća ni u luci Trapani. Kandijski rat (1645—1669. g.) negativno je utjecao na preostalu i oslabljenu dubrovačku trgovinu po Mediteranu, ali je pojačao trgovinu dubrovačkih brodova na području Jadranskog mora, što je dovelo do odluke dubrovačkog Senata (1657. g.) da povuče svoje brodove iz Mediterana na Jadran. Od početka kandijskog rata pa do ove odluke Senata, tj. od 1645. pa do 1657. g. Dubrovačka je republika spala na samo dva konzulata koja je još držala na Siciliji, i to u Messini i Palermu. Svi postupci i odluke dubrovačke vlade u prvoj polovini XVII stoljeća bili su odraz nove ekonomske politike Dubrovačke republike koja je nastojala da ekonomski život Dubrovnik uskladi sa novonastalim prilikama u bazenu Sredozemnog mora. Jedna je od tih odluka bila i ukiđanje svih nepotrebnih konzulata ili spajanje nekoliko ranijih konzulata u jedan sa širim jurisdikcionim područjem. Tako je već spomenute 1657. g. Dubrovački Senat odredio da se konzulatu u Napulju priključi čitavo područje Messine. Sve veće smanjivanje broja konzulata Dubrovačke republike po Mediteranu, sredinom XVII stoljeća, dovelo je do toga da od 11 konzulata, koliko ih je Dubrovnik imao u XVI stoljeću na Siciliji, ne nalazimo više nijednog na tom otoku uoči velikog potresa, koji je zadesio Dubrovnik 1667. g.¹⁵

¹³ S. Vekarić, Dubrovačka trgovačka flota 1599. g., »Anali« Hist. instituta JAZU., sv. III, Dubrovnik 1954. g., str. 427—432; J. Luetić, Povijest pomorstva Dubrovačke republike, »Pomorski zbornik« II, Zagreb 1962. g., str. 1703—1710; I. Mitić, Konzulati i konzularna služba . . ., sp. dj., str. 44—49.

¹⁴ G. Körbler, sp. dj., str. 252 (Ovlaštenje je izdano tadašnjem dubrovačkom konzulu u Messini B. Petru Faragoniju.); C. Trasselli, sp. dj., str. 49 (»Nel 1548 è certo che funzionava a Messina il Tribunale del Console dei Ragusei . . .«).

¹⁵ Lett. di Ponente, 22, str. 47 (Dubrovački Senat javlja sredinom 1657. g. F. Cigaliju, konzulu, u Napulj i Messinu da se u interesu Dubrovnik moraju povući svi dubrovački brodovi na Jadran i to najkasnije za dva mjeseca, te ploviti samo tim morem do dalje odredbe Senata. — Poslije spomenute godine ne nalazimo više, među arhivskim dokumentima Hist. arhiva u Dubrovniku,

Neposredno nakon velikog potresa, u nastojanju da ekonomski što više ojačaju i što prije obnove porušeni grad, Dubrovački je Senat preinačio svoju raniju odluku o povlačenju dubrovačkih brodova na Jadran, donesenu 1657. g., te dozvolio plovidbu i izvan Jadrana svim brodovima koji su dobili za to posebnu dozvolu. Širenje dubrovačke pomorske trgovine izvan Jadrana, prema Siciliji i zapadnom Mediteranu, dovelo je do ponovnog otvaranja dubrovačkih konzulata u Messini i to samo 4 godine poslije potresa (1671. g.). Ta je luka bila značajna ne samo zbog obnovljene dubrovačke pomorske trgovine sa Sicilijom, već i zbog svog položaja, pošto se nalazila na putu za važne trgovačke centre Napulj, Livorno i Genovu, kao i za mnoge luke zapadnog Mediterana. Iznenađna smrt J. Ranjine, dubrovačkog konzula u Messini (1682. g.) prisilila je tamošnje Dubrovčane da radi zaštite interesa svoje trgovine i pomorstva u toj luci sami odrede za privremenog konzula N. Fabrisa, koji je do odluke i izbora novog konzula obavljao sve konzularne poslove.¹⁶ Ovo hitno imenovanje privremenog konzula dokazuje koliko je konzul bio potreban i važan za Dubrovčane koji su u to vrijeme živjeli i trgovali u Messini.

Tokom prve polovine XVIII stoljeća vlada Dubrovačke republike poduzela je niz mjera radi poboljšanja ekonomskog stanja i unapređivanja pomorstva, ali zbog nedovoljno razvijene pomorske trgovine u lukama Sicilije ne nalazimo u to vrijeme nijedan novi dubrovački konzulat na otoku osim u Messini. Iskorištavajući razdoblje mira u prvoj polovini XVIII stoljeća vlada Dubrovačke republike povećala je svoju trgovačku mornaricu nabavom novih brodova, donijela osnovne propise (Pomorski pravilnik, 1745. g.) radi što bolje organizacije pomorstva i rada konzula, te poticala slobodnu plovidbu — brodarenje dubrovačkih brodova između raznih mediteranskih luka. Sve te mjere, uz dalju pomorsko-trgovačku konjunkturu na Mediteranu dovele su do velikog uspona dubrovačkog pomorstva i do ponovne pojave mnogobrojnih konzulata u posljednjem razdoblju dubrovačke povijesti, od sredine XVIII stoljeća do ukinuća Republike. Iako su dubrovački brodovi ponovo postali značajan faktor u pomorskoj trgovini po Mediteranu, ne nalazimo na Siciliji isti ili veći broj dubrovačkih konzulata, već naprotiv mnogo manji nego u XVI stoljeću, tj. ukupno tri. Razlog je tome što su Dubrovčani u ovom razdoblju manje trgovali na Siciliji nego u prošlim stoljećima, nalazeći unosnije poslove i pomorski transport između mnogobrojnih luka istočnog i zapadnog Mediterana, dok su se tim otokom više služili kao prometnom bazom na dugim putovanjima s Levanta za Ponent i obratno. Baš iz tog razloga dubrovačka vlada osniva tek u drugoj polovini XVIII stoljeća nove konzulate na pogodnim mjestima otoka Sici-

podatke o postojanju i djelovanju konzula Dubrovačke republike na Siciliji.); V. Vinaver, Dubrovačka nova ekonomska politika početkom XVII veka, »Anali« Hist. instituta JAZU, sv. IV—V, Dubrovnik 1956. g., st. 417—452; J. Tadić, O pomorstvu Dubrovnika u XVI i XVII veku, »Dubrovačko pomorstvo«, Dubrovnik 1592. g., str. 184—186.

¹⁶ *Cons. rog.*, 119, str. 34 (Zaključak Senata donesen je 24. XI. 1671. g.); *Prepiska*, XVIII st., 30.1739 (»Lettere di vari corrispondenti di Messina dal 1618. al 1687.«); *Lett. di Ponente*, 28, str. 154 (25. XI. 1671. g.); *Fed. et attes.*, sv. 1, str. 132 (13. VII 1687. g. — imenovan je A. Parisi za konzula u Messini.); J. Radonić, sp. dj., knj. III, sv. 2, Beograd 1939. g., str. 1010—1011 (Dubrovački notar u Messini A. Bareza obavještava 29. IX. 1682. g. dubrovačku vladu o privremenom izboru N. Fabrisa za konzula Republike u Messini.).

lije, pored Messine još samo u Augusti (1755. g.) i u Palermu (1757. g.)¹⁷ Ti su dubrovački konzulati na Siciliji djelovali neprekidno sve do ukinuća Republike.

U dubrovačkoj je konzularnoj praksi bilo uobičajeno, naročito u XVIII stoljeću, da je konzul imenovao kao svoje predstavnike, koji su samo njemu bili odgovorni, vicekonzule u manjim lukama koje nisu imale poseban konzulat. Broj tih vicekonzulata se prilično mijenjao prema potrebi dubrovačke pomorske trgovine i važnosti pojedinih malih luka. O vice-konzulima koji su postojali i na Siciliji nemamo mnogo podataka, jer se njihovo dopisivanje s konzulima čuvalo u kancelariji — sjedištu konzulata, zbog čega je poslije ukidanja Republike bilo izgubljeno. Iz arhivskih dokumenata možemo utvrditi da je dubrovački konzulat u Messini imao u drugoj polovini XVIII i početkom XIX stoljeća svoje vice-konzulate u Cataniji, Siracuzi, Terranuovi, Agrigentu, Licati i Castellammare, te da je u Palermu tamošnji dubrovački konzul imao svojega vice-konzula u istom mjestu. Prema tome je Dubrovačka republika u spomenutom razdoblju imala na Siciliji samo tri konzulata i sedam vice-konzula, to znači ukupno deset (10) svojih konzularnih predstavnika.¹⁸ Potrebno je istaknuti da su samo konzuli bili službeni predstavnici Dubrovačke republike, dok su vice-konzuli bili samo punomoćnici konzula u pojedinim manjim lukama na njegovom konzularnom području. Da li su spomenuti vice-konzuli djelovali neprekidno tokom XVIII i početkom XIX stoljeća, iz arhivskih podataka nismo mogli utvrditi.

Od spomenuta tri dubrovačka konzulata na Siciliji, u periodu poslije velikog potresa do ukinuća Republike, najvažniji je bio onaj u Messini, jer je kroz njegovu luku prolazilo najviše dubrovačkih brodova, pa je zbog toga od strane Senata u Dubrovniku bilo određeno da on bude generalni konzulat Dubrovačke republike na tom otoku. Iako je krajem XVIII stoljeća iz vojno-političkih razloga Palermo postao glavni grad Sicilije, to ipak nije utjecalo da ta luka bude određena za sjedište dubrovačkog generalnog konzulata, jer je sve od početka XIX stoljeća glavna pomorsko-trgovačka luka na Siciliji bila i ostala Messina.¹⁹ Već smo prije spomenuli da su konzuli u početku obavljali svoje poslove na temelju privilegija, a kasnije od XVIII stoljeća na osnovu odobrenja za rad vlasti, odnosno vladara zemlje u kojoj

¹⁷ *Fed. et attes.*, sv. 3, str. 81 (24. III 1744. g. — patent o imenovanju N. Speciale za konzula u Messini.); *Isto*, sv. 3, str. 156 (10. V. 1752. g. — Imenovanje A. Zileppa za konzula u Messini.); *Cons. rog.*, 169, str. 93 (F. Amadei imenovan je 1755. g. za dubrovačkog konzula u luci Augusti.); *Prepiska*, XVIII st., 160.3199, str. 107 (1756. g. — zahvala F. Amadeia na imenovanju.); *Isto*, XVIII st., 47.3086, str. 164 (Određujući jurisdikcijsko područje konzulata u Messini i Palermu, dubrovačka je vlada uzela u obzir područje nizozemskih konzulata.); *Fid. et attes.*, sv. 3, str. 201 (15. VII 1757. g. — patent o imenovanju C. Adama za konzula u Palermu).

¹⁸ *Prepiska*, XVIII st., 160.3199, str. 102, 151 (1764. g. — spominje se G. Fava kao vicekonzul dubrovački u Siracuzi. God. 1798. nalazimo dubrovačke vicekonzule u Agrigentu, Licati, Terranuova, Cataniji.); *Isto*, XVIII st., 107.3146, str. 3 (1797. g. — spominje se P. Scoppel kao vicekonzul dubrovačkog konzulata u Palermu.)

¹⁹ *Prepiska*, XVIII st., 160.3199, str. 104 («Lettere di diversi Corrispondenti di Siracusa in Sicilia dal 1746. al 1787.»); *Isto*, XVIII st., 160.3199, str. 115 («Lettere di vari Corrispondenti di Trapani degl'anni 1725, 1732, 1789.»); *Isto*, XVIII st., 107.3146/VI, str. 4 («Corrispondenza de' Consoli in Palermo dal 1788. al 1799.» — Dubrovački konzul M. Martines javlja 1798. g. u Dubrovnik o dolasku engleskih brodova na Siciliju sa čitavom kraljevskom obitelji i vladom iz Napulja zbog ratnih prilika oko Napulja.)

je konzul imao svoje sjedište. Dok se Sicilija nalazila pod Španjolskom, vicekraljevi iz Napulja izdavali su odobrenje za rad tamošnjim dubrovačkim konzulima, a od 1734. g. ta su odobrenja izdavali vladari Kraljevstva Dviju Sicilija.²⁰ Kako je za španjolske uprave, tokom XVI, XVII i početkom XVIII stoljeća, kao i za postojanja Kraljevstva Dviju Sicilija, u Napulju bilo sjedište vladara, pod koju je spadala i Sicilija, vlada u Dubrovniku odredila je da konzulat u Napulju nadzire rad i poslovanje svih dubrovačkih konzula na Siciliji. Osnivanjem Kraljevstva Dviju Sicilija vlada Dubrovačke republike imenovala je u Napulju svog diplomatskog predstavnika, koji je uz diplomatsku službu obavljao i konzularne poslove za Republiku, nadzirao rad dubrovačkih konzula na Siciliji i prikupljao za njih sve potrebne dokumente kao i dozvolu za rad kod napuljske vlade.²¹ Jedino u periodu od velikog potresa iz 1667. g. pa do 1710. g. Dubrovačka republika nije imala svog konzularnog predstavnika u Napulju, pa je u to vrijeme konzul u Messini bio izravno pod nadzorom i upravom vlade u Dubrovniku.

U nastojanju za što bržom ekonomskom obnovom svoje zemlje poslije potresa, dubrovačka je vlada u pomorsko-trgovačkim odnosima s lukama južne Italije i Sicilije iskorištavala ranije stečene privilegije od vladara Sicilije, Napulja i Španjolske. Te dubrovačke privilegije kao i one koje su se odnosile na konzule, potvrdio je (1650. g.) neposredno prije potresa, tadašnji španjolski kralj Filip, koji je bio ujedno i vladar Sicilije. S vremenom su te stečene privilegije gubile svoju prijašnju vrijednost ustupajući, od sredine XVII stoljeća, mjesto novim načelima i odnosima među zapadno-evropskim državama, koja su se temeljila na principu jednakosti i reciprociteta. Ta su načela kasnije prihvatila većina evropskih država, pa su uz razvoj sudstva u tim zemljama, utjecala na to da su konzuli izgubili ranije privilegije među koje je spadalo i pravo suđenja svojim podanicima. Zbog toga od druge polovice XVII stoljeća ne nalazimo više u patentu o imenovanju dubrovačkih konzula na Siciliji, kao i u patentu ostalih konzula Dubrovačke republike po Mediteranu, koje je izdavao Senat, klauzulu o pravu suđenja, koja je bila do tada uobičajena.²²

²⁰ *Prepsika*, XVIII st., 160.3199, str. 100, 147, 148, 151 («Lettere di V. Glan-devase incaricato di publiche Commissioni a Palermo del 1798. e 1799.» — Vrlo je kratko vrijeme, krajem XIX st., dubrovački konzul u Palermu vršio i diplomatske poslove u vrijeme kad se vlada iz Napulja povukla u taj grad zbog ratnih zbivanja.); *Let. di Ponente*, 119, str. 102 (1786. g. vlada je u Napulju zabranila svojim podanicima da budu konzuli stranih zemalja na Siciliji.); *Prepsika*, XVIII st., 107.3146, str. 1 («Corrispondenza di G. d'Andrea, console a Messina dal 1787. al 1790.»).

²¹ *Prepsika*, XIX. st., 22.607, str. 1—9 («Lettere del Consolato Nazionale in Palermo dal 1800. al 1806.»); *Isto*, XIX. st., 22.608, str. 1—3 («Corrispondenza del Consolato nazionale di Messina dal' 1800. al 1805.»); *Let. di Ponente*, 109, str. 4 (Pismo Senata iz 1779. g. kojim javlja L. Zileppi da je imenovan konzulom u Messini.); *Prepsika*, XIX. st., 590/1, str. 107 (1806. g. — dubrovačka vlada traži od svog konzula iz Palerma C. Adama da je obavijesti o broju brodova s kojih je skinuta dubrovačka zastava i stavljena zastava Napulja.).

²² *Isprave i akti*, XVII. st., br. 70 (14. XI. 1650. g. — španjolski kralj potvrđuje Dubrovčanima ranije privilegije.); *Fid. et attes.*, sv. I, str. 132 (Patent izdan 23. VII. 1687. g. dubrovačkom konzulu A. Parisi u Messini, u kojem nije bilo označeno njegovo pravo suđenja.); *Prepsika*, XVIII, st., 47.3086, str. 4, 5, 6 (F. Carraciolo, dubrovački agent u Napulju, piše 1784. g. u Dubrovnik o ukidanju privilegija u Napulju i na Siciliji.); *A. de Miltitz*, Manuel des consuls, knj. 1, London—Berlin 1837. g., str. 270—280 (Lois relatives aux Etrangers.); *I. Mitić*, Konzulati i konzularna služba . . ., sp. dj., str. 56—57.

Budući da su dubrovački brodovi, ploveći po Mediteranu, često zalazili u razne luke Sicilije, prihod je tamošnjih dubrovačkih konzulata od naplate konzularne takse bio prilično velik. Prema praksi dubrovačke konzularne službe na Zapadu, sav prihod od ubrane konzularne pristojbe pripadao je dubrovačkom konzulu, pa su zbog toga oni nastojali da njihovo konzularno područje obuhvati što veći broj luka u koje zalaze dubrovački brodovi. To je nastojanje dovelo do spora između dubrovačkih konzula u Palermu i Messini, pa je dubrovački Senat bio prisiljen da odredi (1794. g.) posebne senatore koji su morali raspraviti spor i točno odrediti konzularna područja tih konzulata, kako bi se otprilike izjednačili njihovi prihodi. Bilo je odlučeno da svaki od ta dva konzulata obuhvati svojim konzularnim područjem 10 određenih luka, čime je taj spor bio završen.²³ Inače, u praksi dubrovačkih konzulata, njihova su se konzularna područja, u većini slučajeva, poklapala s područjima ostalih, stranih, uglavnom nizozemskih konzularnih predstavnika.

Na kraju je potrebno naglasiti da su Dubrovčani svojim brojnim konzulatima te dobro razvijenom i organiziranom konzularnom službom na Siciliji uspjeli da postignu visok stupanj pomorsko-trgovačke djelatnosti na tom otoku kao u rijetko kojoj drugoj zemlji ili području na Mediteranu.

²³ *Cons. rog.*, 201, str. 131 (Zaključak Senata o imenovanju pet senatora radi rješenja spora između konzula u Messini i Palermu.); *Div. canc.*, 146, str. 35 (20. V. 1795. g. upisana odluka o razgraničenju područja konzulata u sporu, tako da područje konzulata u Palermu obuhvaća slijedeća mjesta: Palermo, Sacca, Mazzara, Marsala, Trapani, Termini, Castellammare, Isola Ustica, Milazzo i Siculiana. Istom je odlukom područje konzulata u Messini obuhvaćalo mjesta: Messinu, Girgenti, Alicata, Terra-nuova, Scoglietti, Siracuza, Agosta, Catania, Ciclora i Puzalo.); *Cons. rog.*, 204, str. 155 (U zaključku Senata od 1797. g. kojim je imenovan M. Martines dubrovačkim konzulom u Palermu spominje se i Dubrovčanin P. Skopić kao tamošnji vicekonzul.); *Fed. et attes.*, 11, str. 208 (1802. g. — Imenovan je D. M. Adamo za zamjenika dubrovačkog konzula u Palermu.).

Riassunto

RAPPRESENTANTI CONSOLARI DI DUBROVNIK IN SICILIA DALLA FINE DEL XIV ALL'INIZIO DEL XIX SECOLO

Ilija Mitić

L'importanza che la Sicilia riveste nel commercio marittimo di Dubrovnik è evidente dal fatto che i Ragusei già avanti la liberazione dalla signoria di Venezia (1358) mantenevano rapporti marittimo-commerciali con quest'isola.

Mentre Dubrovnik si trovava sotto la dominazione veneziana erano i consoli veneziani a rappresentare i cittadini di Dubrovnik in Sicilia. Dopo la liberazione dai Veneziani il governo di Dubrovnik decise di cominciare a costituire i propri consolati in Sicilia.

I primi consolati ragusei nel Mediterraneo apparvero in Sicilia precisamente a Siracusa (1390) e a Messina (1399). Verso la metà del 1459 la rete consolare della Repubblica di Dubrovnik comincia ad espandersi notevolmente grazie all'incremento del commercio marittimo su quest'isola. Il Senato della città di Dubrovnik costituì quindi nuovi consolati a Catania, Palermo e Augusta. Solo tre anni dopo, nel 1462, troviamo una rappresentanza consolare ragusea a Terranova, nel 1475 a Scala-Bruch e vent'anni dopo a Trapani. Durante il XVI secolo il Senato di Dubrovnik fondò tre altri consolati e precisamente nei porti di Agrigento (1504), Milazzo (1511), e Castellamare (1574). La Repubblica di Dubrovnik possedeva alla fine del XVI secolo 11 consolati che avevano la loro sede nei più importanti porti dell'isola. Il numero dei consolati non subì alcun aumento negli anni successivi, ma piuttosto diminuì gradualmente fino alla soppressione della Repubblica (1808), in armonia con le mutate condizioni marittimo-commerciali vigenti durante il XVII, XVIII e inizio del XIX secolo nel Mediterraneo. Una delle cause fu la diminuzione degli scambi commerciali tra Dubrovnik e la Sicilia, avendo trovato i Ragusei affari più vantaggiosi nel trasporto marittimo tra i numerosi porti del Mediterraneo orientale ed occidentale e servendosi dell'isola solo come scalo marittimo nei lunghi viaggi dal Levante al Ponente e viceversa.

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 16

ZAGREB

1983.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

RADOVI 16

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIĆ mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb
AVRAMOVSKI dr Živko, Neznanog junaka 21b, Beograd
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet, Zagreb
BRANDT dr Miroslav, Filozofski fakultet, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 21, Zagreb
KORUNIĆ dr Petar, Filozofski fakultet, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MITIĆ dr Ilija, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Drago, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PERIĆ dr Ivo, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
RACKO Ljerka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
SUPPAN dr Arnold, Sveučilište, Beč
ŠIMIĆ Lovorka, Krajiška 40, Zagreb